

## ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

*Розглянуто взаємозв'язок корпоративного управління та організації бухгалтерського обліку. Визначено роль державного регулювання відносин між власниками та акціонерами*

**Постановка проблеми.** Вже протягом декількох років підводяться підсумки приватизації та точиться багато дискусій про те, наскільки цей процес був ефективним і в чому полягали його переваги та недоліки. Але так чи інакше саме цей масовий процес “формування власника” визначає на сьогодні українську модель корпоративних відносин, ефективність функціонування якої залежить від прозорості інформації, яка надається всім без винятку учасникам корпоративних відносин та їх побудови на принципах чесності та довіри. Не можна не погодитись з думкою А. Клепача, П. Кузнецова і П. Крюкової, що “на сьогодні змінився підхід та акценти цільової направленості діяльності корпорацій – цінність фінансового капіталу суттєво зросла, набула чіткого вираження необхідність жертвувати соціальними активами і зайнятістю, неплатоспроможними контрагентами в міжфірмових зв'язках” [6, с. 75]. Зі зміною цільових направлень (від “моральної економіки” до “фінансової”) пов'язано перетворення підприємств у фірми, а директорів у менеджерів. Що ж робить директора радянського підприємства менеджером: саме по собі володіння власністю чи щось інше? Тобто процес накопичення та перерозподілу власності підняв на поверхню низку негативних явищ у стосунках між учасниками корпоративного управління. Перерозподіл інтересів власників та працюючих сприяє виникненню потреби у прозорій та зрозумілій інформації про діяльність корпорацій, яку можна отримати лише завдяки правильно

організованому бухгалтерському обліку. Тому питання забезпечення належного рівня корпоративного управління та вивчення його взаємозв'язку з організацією бухгалтерського обліку є актуальним і тісно пов'язаним із забезпеченням ефективного управління розвитком виробництва, вирішенням практичних завдань щодо реформування корпоративних відносин.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Дослідженню проблем корпоративного управління присвячені праці провідних вітчизняних і зарубіжних вчених: С. Румянцева, А. Гафтанока, В. Горбатенка, В. Шапрана, Н. Шапран, С. Богачова, Ф. Блека, А. Воронкової, Г. Козаченко, М. Мельникової, Р. Мертона, М. Мільнера, М. Скоулза, Дж. Ван Хорна, М. Афанасьєва, П. Кузнецова, А. Фоміних та тощо.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Відповідно до класичної економічної теорії, держава є неефективним власником в умовах ринкової економіки. На основі цього твердження на початку 90-х років в Україні побудували нову політику, яка була спрямована на передачу економіки країни до рук “ефективного” власника шляхом здійснення приватизації. Що ж розуміється під поняттям “ефективний власник”, які передумови його виникнення? Як зазначає А.В. Чуб “в спадок від Радянського Союзу лишилися обладнання та технології, що морально та фізично застаріли, і лише концентрація власності у “ефективних” власників може забезпечити здійснення реструктуризації підприємств,

зростання виробництва та ефективного управління підприємствами. Дані власники будуть контролювати діяльність керівників намагатимуться вникати у справи підприємства. Їх головною метою буде збільшення прибутків підприємства, що не може не супроводжуватись створенням

нових робочих місць та інвестуванням у виробництво” [11, с. 43].

На сучасному етапі підбиваючи деякі підсумки процесу формування “ефективного власника” чітко проявляється його негативний вплив на організацію та ведення бухгалтерського обліку на вітчизняних підприємствах (рис. 1).

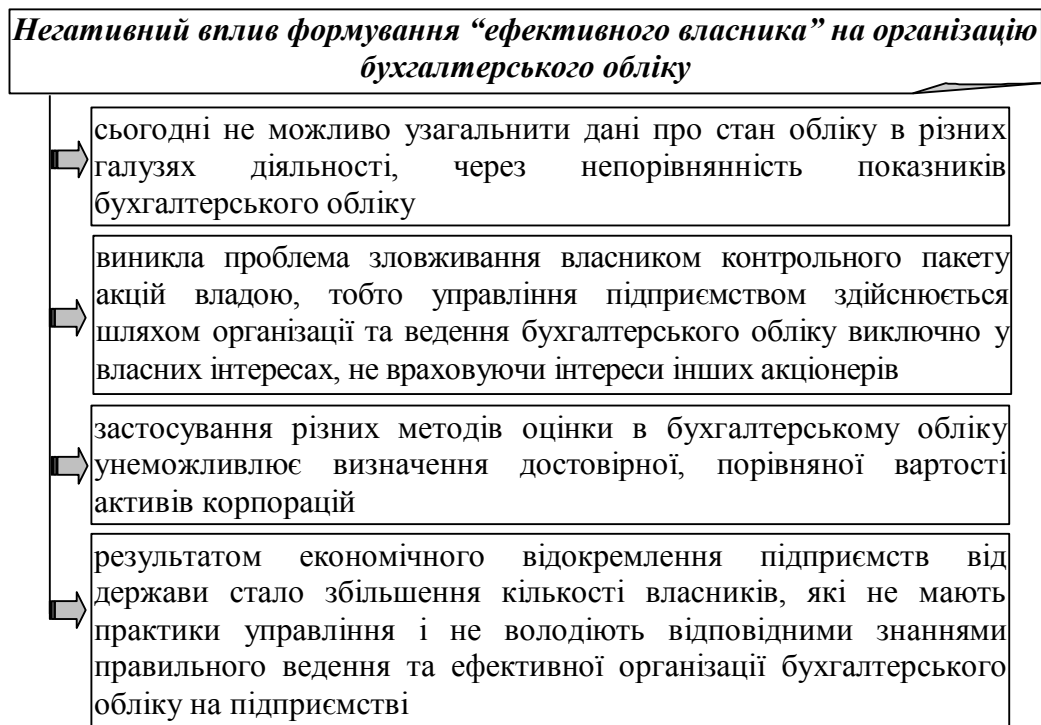


Рис. 1. Негативний вплив процесу формування “ефективного власника” на ведення та організацію бухгалтерського обліку

Враховуючи дані, наведені на рис. 1 можна констатувати, що радикальна зміна форми власності в Україні не супроводжувалося створенням адекватних механізмів корпоративного управління, що сприяло змінам вимог щодо ведення та організації бухгалтерського обліку, які на сучасному етапі диктують конкретні особи (в корпоративних утвореннях – це акціонер, який володіє найбільшим пакетом акцій). Зміни у веденні та організації бухгалтерського обліку, що відбулися в процесі формування “ефективного власника” можна визначити шляхом вивчення особливостей ведення бухгалтерського обліку в доприватизаційний радянський період.

За радянських часів бухгалтерський облік був стандартизований та уніфікований. Як зазначає проф. Ф.Ф. Бутинець “для економічної системи того часу він був найкращим, повністю задовольняв основного та єдиного власника ресурсів – державу. Його вели абсолютно однаково 15 теперішніх самостійних держав. Облік був доступним широким масам трудового народу, викладачам і аспірантам, студентам і учням. Він використовувався для потреб соціалістичного будівництва, обслуговував діючу на той час економічну систему” [5, с. 110].

Тобто, в доприватизаційний період бухгалтерський облік був доступний для широкої радянської громадськості, інформація, що ними надавалась біла

повною, виразною і стислою. Ці перераховані чинники забезпечували сталий та ефективний розвиток цілісної національної системи обліку. Це в свою чергу забезпечувало централізацію облікового процесу у виробничих об'єднаннях будь-якої галузі діяльності, в масштабах діяльності кожного господарюючого суб'єкта. Власник (а саме держава) та користувачі могли в отримати зведені показники діяльності підприємства, оскільки умови організації та ведення діяльності підприємства визначались єдиним суб'єктом. Тому можна зробити висновок, що вимоги, які висувались до бухгалтерського обліку, його ведення та організації забезпечували можливість прийняття ефективних управлінських рішень підприємством щодо планування діяльності, подальшого розвитку та економічного зростання підприємства.

Але перебудова економіки, яка розпочалася в 90-х роках ХХ ст. сприяла участі мільйонів громадян у приватизації, яка привела до розпорошення акцій, утворення маси дрібних акціонерів і концентрації корпоративного управління, як продукту реалізації інтересів найбільш активних груп власників. Сьогодні спостерігається тенденція дисбалансу інтересів на основі перерозподілу власності, коли аутсайдерам вдається отримати контроль над підприємством відповідний величині їх пакетів акцій, а директорату – хоча б частково перетворити свій реальний контроль у власність. За даних умов розподіл функцій власника та керівника, який є характерним для великих акціонерних товариств породжує проблему створення механізму ефективного корпоративного управління, який би забезпечував задоволення інтересів рядових акціонерів (власників невеликого пакету акцій). Але побудова ефективного корпоративного

управління в акціонерних товариствах сьогодні неможлива без надання достовірної та прозорої інформації. Виникає питання, як дотриматись цієї умови коли механізм побудови ведення та організації бухгалтерського обліку визначається конкретною особою (власником) корпорації? Як зазначають А. Радигін, В. Гутник, Г. Мальгін “... попередній власник державного підприємства стає необмеженим власником у акціонерному товаристві. Іншими словами, він зосереджує в своїх руках управління і капіталом, і виробництвом. Контролюючи не тільки цих два елементи, але через них значний пакет акцій, зберігаючи вплив на персонал, який також володіє чималим пакетом акцій, акціонер, який володіє найбільшим пакетом акцій ще більше укріплює своє положення фактичного власника корпорації, хоча за результати свого управління несе дуже обмежену відповідальність” [9, с. 56]. Отже, бухгалтерський облік на сьогодні захищає інтереси, перш за все, власників. Як наслідок замкненість акціонерного капіталу приватизованих підприємств призводить до численних конфліктів між різними групами акціонерів, порушенням їх прав. В основному вони зводяться до ігнорування інтересів “зовнішніх” держателів акцій і маніпулюванню інтересами акціонерів-працівників зі сторони адміністрації приватизованих підприємств. Тому не дивно, що виникла ситуація коли управління підприємства прагне отримати максимальні права розпорядження та влади, а прості працівники зазвичай борються за певні гарантії збереження своїх робочих місць.

Результатом приватизаційних перетворень було утворення великої кількості акціонерних товариств, кількість яких за останні роки помітно зменшилась (див.рис. 2).

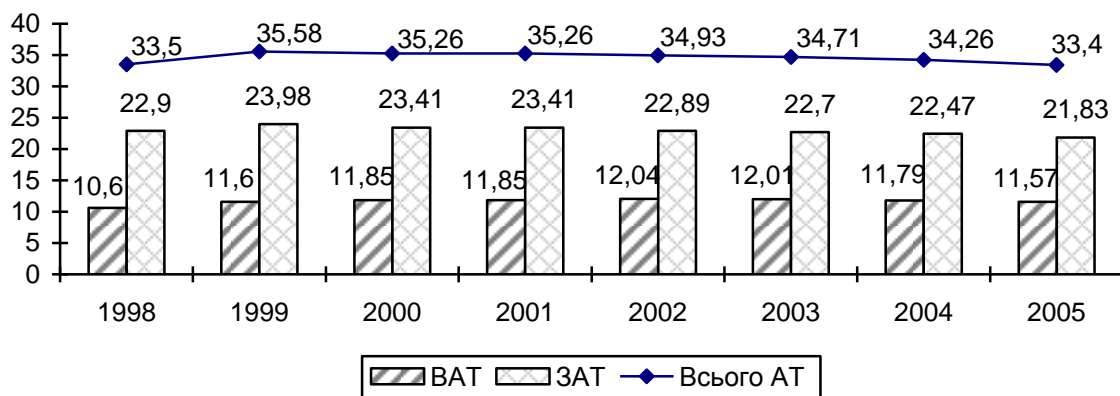


Рис. 2. Динаміка зростання загальної кількості акціонерних товариств в Україні, тис. шт. [12]

За даними відображеними на рис. 2 можна зробити висновок, що починаючи з 1999 р. спостерігається тенденція постійного зменшення загальної кількості акціонерних товариств. Це пов'язано з тим, що як свідчать дані про фінансові результати діяльності вітчизняних акціонерних товариств у 2003 році на одне акціонерне товариство припадало 2,2 млн. грн. прибутку, а в 2004 році – 3,5 млн. грн. прибутку. Разом з тим на одне акціонерне товариство у 2003 р. припадав збиток у розмірі 1,3 млн.грн., а в 2004 році – 1,26 млн.грн. [12] Дані статистичні показники свідчать про те що відбувається прямо пропорційне зростання прибутків і збитків діяльності акціонерних товариств.

Отже, перерозподіл влади у суспільстві та зосередження прав власності в руках вузького кола власників унеможливило побудову цілісної системи бухгалтерського обліку на підприємстві, і як результат відбувається виникнення асиметрії інформації, яка надається користувачам різних рівнів, існування ігнорування інтересів рядових акціонерів. Сьогодні склалась ситуація, коли приховуючи прибутки, власники акціонерних товариств ухиляються від сплати податків і виплати дивідендів, а акціонери зовсім не мають прав хоч якось вплинути на стан справ у даних товариствах. Для того, щоб вирішити проблему задоволення інтересів дрібних

акціонерів був розроблений проект Закону України “Про акціонерні товариства”, який вже протягом тривалого терміну залишається не затвердженим. Новим положенням цього закону є зобов'язання для всіх акціонерних товариств виплачувати дивіденди за звітний період в розмірі не менше 15 % прибутку [3, с. 24]. Даний відсоток повинен обов'язково бути регульованим державою. Проте дане регулювання буде реальним лише за умови “ідеального” ведення бухгалтерського обліку, а саме буде повернута єдина методика ведення бухгалтерського обліку у всіх акціонерних товариствах. Під єдиною методикою необхідно розуміти встановлення єдиних облікових процедур, єдиних методів оцінки, групування та узагальнення фактів господарської діяльності. Забезпечити єдину методику ведення бухгалтерського обліку в акціонерних товариствах можна шляхом прийняття та затвердження Методологічною радою з бухгалтерського обліку при Міністерстві фінансів України “Положення щодо ведення бухгалтерського обліку в акціонерних товариствах”. Даний нормативний акт повинен бути обов'язковими для виконання всіма акціонерними товариствами. Нормами цього положення будуть визначатись основні правила ведення обліку та надання фінансової звітності, закріплюватись основні види відповідальності за порушення його

норм та положень. Також буде закріплена обов'язковість надання пояснювальної записки до фінансової звітності, в якій буде обґрунтовуватися вибір того чи іншого методу нарахування амортизації та визначатись його вплив на розмір прибутку підприємства. Здійснювати контроль за виконання даного положення кожним акціонерним товариством буде державний аудитор, призначений Контрольно-ревізійним управлінням. Основною причиною даного переходу є те, що "зміна економічної інформації, спрямованість на ринкові відносини призвели до того, що бухгалтерський облік перестав забезпечувати вимоги користувачів, оскільки змінилось його призначення (з появою різноманітних форм власності орієнтація на державу як основного користувача стала невиправданою)" [2, с. 26].

Тому сьогодні ми знову повертаємось до необхідності державного регулювання бухгалтерського обліку в корпоративних відносинах та їх впливу на побудову системи бухгалтерського обліку. Ми погоджуємось з О.М. Петруком та С.Ф. Легенчуком, які зазначають, що "державні структури повинні навчитися не розпоряджатись, а раціонально керувати і координувати діяльність суб'єктів, що господарюють. Слід застосовувати принципово новий стиль державного управління" [8, с. 157]. Тобто, сьогодні інтереси акціонерів не можливо забезпечити та захистити без ефективного державного регулювання.

Разом з тим невирішеною залишається проблема як організувати бухгалтерський облік на підприємстві так, щоб він слугував задоволенню інтересів як власника, так і акціонера? Хто буде здійснювати контроль за правильністю визначення розміру прибутку та нарахування дивідендів? Як акціонери зможуть себе захистити не довіряючи даним бухгалтерського обліку та піддаючи сумніву достовірність наданої інформації у фінансовій звітності? Самий очевидний вихід – здійснення перевірки фінансової звітності державним аудитором. Виникає питання

навіщо проводити державний аудит, адже акціонерні товариства згідно законодавства проводять щорічно обов'язковий аудит фінансової звітності? Відповідь на дане питання однозначна. Про незалежність аудитора не може йти мова, оскільки фактично він є найманою особою, надає висновок і заробляє на цьому гроші. Як зазначає Ф.Ф. Бутинець "аудитор може бути незалежним та об'єктивним під час дослідження звітності лише тоді, коли він буде незалежним суб'єктом, який підпорядкований тільки закону та державі" [4, с. 8]. Державний аудит повинен здійснюватися шляхом укладання договору на проведення аудиту між державою та підприємством. Лише після надання висновку державного аудитора про достовірність та правильність визначення прибутку, та відображення цих даних у звітності на підприємстві повинен здійснюватися його розподіл шляхом нарахування та виплати дивідендів. "У випадку, будь-якого обману користувача держава гарантує відшкодування громадянам збитків від проведеного нею аудиту" [4, с. 8].

Тому саме здійснення державного аудиту зможе вирішити окремі питання розподілу прибутку в акціонерних товариствах, але за умови єдиної методики ведення бухгалтерського обліку в корпоративних утвореннях. Ми підтримуємо думку Я. Корнаї, який зазначає, що "відносно ролі держави у сучасній демократичній ринковій економіці розгорнулася широка дискусія, але навіть прихильники зведення ролі держави до мінімуму не можуть заперечувати того, що вона повинна забезпечити дотримання корпоративного управління та корпоративних відносин. Це класичне завдання – мінімум для держави" [7, с. 6].

Схематично взаємозв'язок корпоративного управління та організації бухгалтерського обліку можна зобразити у наступному вигляді (рис. 3).

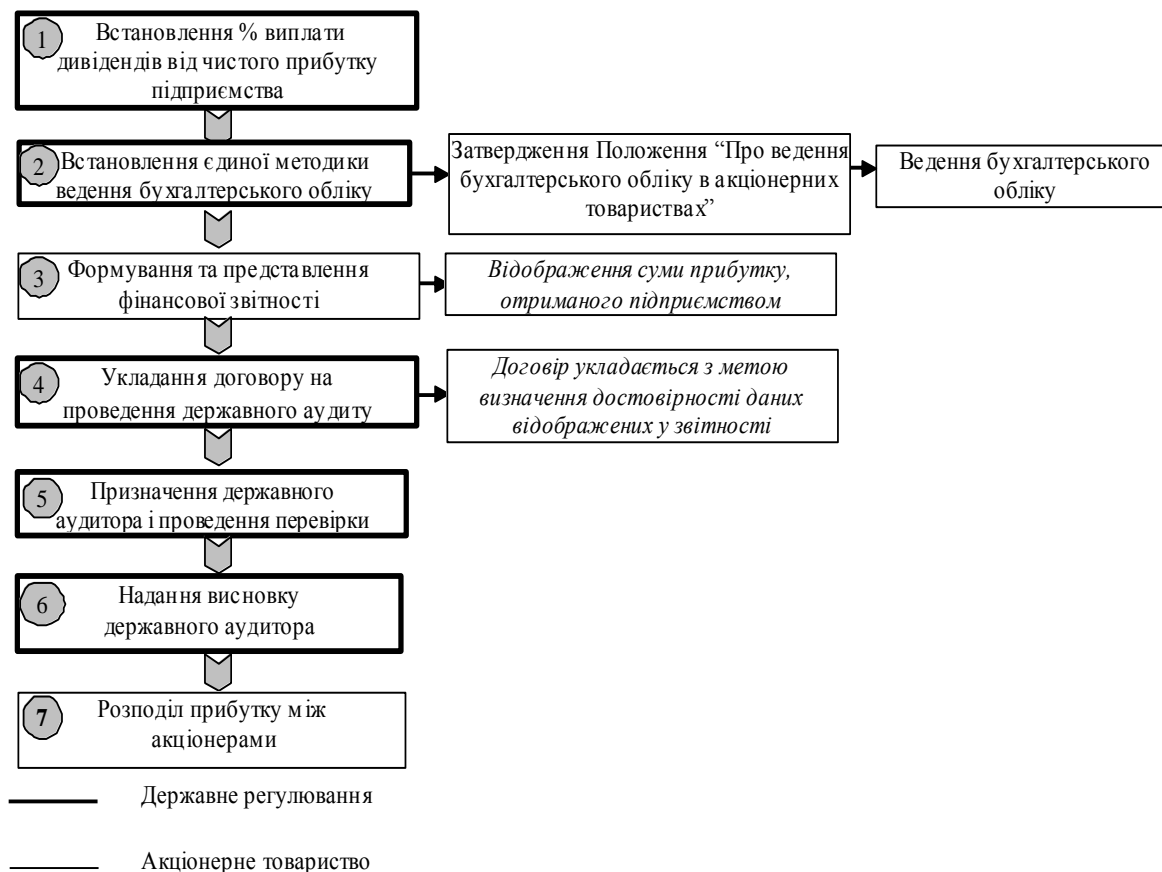


Рис. 3. Взаємозв'язок корпоративного управління та організації бухгалтерського обліку

Лише за вище наведених умов бухгалтерський облік стане, як зазначав ще у 1911 р. І.П. Бабенко, “одним з найважливіших і могутніших факторів та регуляторів в економічному житті держави, народів, та приватних господарств; він є дзеркалом будь-якої господарської діяльності” [1, с. 63]

Проблема регулювання відносин між власником та акціонерами на сьогодні зовсім не нова. Як зазначає Я.В. Соколов “З середини ХІХ ст. почало виникати багато акціонерних товариств. Але серед ініціаторів нових форм господарювання було багато нечистих на руку підприємців. Вони часто формували товариства, визначали за допомогою найнятого бухгалтера великий прибуток, вздували дивіденди, піднімаючи тим самим біржовий курс акцій, а потім продавали свої акції по збільшеному курсу, розорюючи довірливих покупців. Німецький юрист Р. Ієринг (1818-1892) вважав, що акціонерні товариства принесли Європі

більше розорення, ніж всі війни разом взяті” [10, с. 281-282]. Тому вирішення питання регулювання та взаємодії бухгалтерського обліку та корпоративного управління на сьогодні посідає чільне місце у розвитку економіки всієї країни.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** За результатами проведеного дослідження зроблено наступні висновки:

1. Виведення української економіки на вищий рівень розвитку, створення реальних умов для її підйому та стійкого розвитку у вирішальному ступені залежить від формування успішної діяльності великих акціонерних товариств (корпорацій) як основи ефективного використання виробничого, технологічного і трудового потенціалу країни.

2. Зважаючи на реалії функціонування українських підприємств процес формування на підприємстві “ефективного власника” негативно вплинув на розподіл власності серед населення, сприяв формуванню

недосконалого корпоративного управління та організації і ведення бухгалтерського обліку, що, в свою чергу, дозволяє власникам акціонерних товариств маніпулювати інтересами акціонерів.

3. В процесі діяльності акціонерних товариств усе вирішують власники. Розраховувати на те, що призначені ними наглядова рада і ревізійна комісія будуть відстоювати інтереси акціонерів наївно. Тому вважаємо, що основними шляхами вирішення вище зазначених проблем є побудова ефективного корпоративного управління шляхом державного регулювання, яке полягає в наступному:

а) встановленні державою мінімального розміру прибутку, який повинен виплачуватися у вигляді дивідендів;

б) встановлення єдиної методики ведення бухгалтерського обліку на всіх без винятку акціонерних товариствах;

в) здійснення контролю з боку держави за розподілом прибутку шляхом проведення державного аудиту.

На сучасному етапі необхідно розробити такий стиль державного управління, який буде полягати в тому, що державні структури будуть раціонально керувати і координувати діяльність акціонерних товариств, а не розпоряджатись нею.

Дотримання зазначених пропозицій забезпечить успішний розвиток акціонерних товариств, раціональне використання обмежених ресурсів і сприятливі зрушення в економіці, а також оптимальне узгодження інтересів різних груп в середині АТ.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. *Бабенко І.П.* Курсь двойной бухгалтерии. – С.-Пб.: Издание В.И. Губинского, 1911. – 1106 с.

2. *Барановська Т.В.* Облікова політика підприємств в Україні: теорія і практика. Дис. канд. ек. наук: 08.06.04. Житомир, 2004. – 252 с.

3. *Беликов О.* К вопросам о деятельности акционерных обществ // Экспресс. – 2005. – № 49. – С. 23-27

4. *Бутинець Ф.Ф.* Аудит або бізнес без ризику і втрат // Вісник ЖДТУ. – 2004. – № 4 (30). – С. 3-14

5. *Бутинець Ф.Ф.* Бухгалтерський облік в Україні. Міфологія. Частина 2. – Житомир: ЖДТУ, 2003. – 524 с.

6. *Клепач А., Кузнецов П., Крючкова П.* Корпоративное управление в России в 1995-1996 гг. // Вопросы экономики. – 1996. – № 12. – С. 73-87

7. *Корнаи Я.* Честность и доверие в переходной экономике // Вопросы экономики. – 2003. – № 9. – С. 4-17

8. *Петрук О.М., Легенчук С.Ф.* Бухгалтерський облік як інститут і елемент державного регулювання економіки // Міжнародний збірник наукових праць. – 2005. – Випуск 1. – С. 155-179

9. *Радьгин А., Гутник В., Мальгинов Г.* Постприватизационная структура акционерного капитала и корпоративный контроль: «Контрреволюция управляющих»? // Вопросы экономики. – 1999. – № 10. – С. 47-69

10. *Соколов Я.В.* Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней: Учебн. пособие для вузов. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.

11. *Чуб А.В.* Забезпечення ефективного функціонування приватизованих підприємств // Формування ринкових відносин в Україні: збірник наукових праць. Вип. 12 / Наук. ред. І.К. Бондар. – К., 2001. – 168 с., С. 42-45

12. [www.ssmc.gov.ua](http://www.ssmc.gov.ua)

СКАКУН Людмила Степанівна – магістрант кафедри бухгалтерського обліку і контролю Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:  
– особливості організації бухгалтерського обліку в корпораціях